“وان”؛ وشە-پاشگرێکی پیرۆز و ڕەسەن … نووسینی: زانکۆ یاری

لێکۆڵینەوەی زمانەوانی، زمان دەوڵەمەند دەکات و توانای زمان بەرانبەری گۆڕان دەپارێزێت؛ واتا دەتوانین سەدان ڕاستیی ئایینی، سیاسی، کۆمەڵایەتی و هتد، لە نێو زمان‌دا لەڕێگەی وردبوونەوە لە زمانی کوردی، بدۆزینەوە. زمانی کوردی، زۆربەی ڕاستییە مێژوویی و زمانەوانییەکانی خۆی، لە نێو خەزینەکەی‌دا شاردووتەوە؛ ئەویش وشە ڕەسەنەکانی لە زاراوە جیاجیاکانی‌دا کە باس لە مێژوویەکی زۆر دوور و چاندێکی پێشکێ دەکەن. لێرەدا لەڕووی ڕێزمانییەوە، وشەی “وان” کە وشەیەکی کۆنی کوردییە و لە ڕێزمان‌دا وەکوو پاشگرێک هەڵبژێردراوە، لەم نووسراوەدا وەک بە کورتی چاوێکی پێدا دەخشێنین.

لە زمانی کوردی‌دا، پاشگری (Suffix) “وان” کە لە فارسی‌دا بەشێوەی “بان”، هاتووە لە بنچینەدا لە وشەی (خوا-وان)ی کوردی وەرگیراوە کە پاشان وردەوردە لەسەر زمان بووەتە “خواوەن-خاوەن” ئینجا بووەتە “خوداوەن-وەند” و پاشان لە کوردیی ئێستادا، پێشگرێکی تری بەسەردا هاتووە و “خاوندار-خاوەنداری” و “خاوەندارێتی”ی لێ دروستکردووە. هەموویان لە ڕەگی کوردیی “وان”ەوە هاتوون. هەروەها، پاشگری “وان” لە کورمانجی ژووری‌دا دەبێتە “ڤان”، بەم پێیەش ئەم پەرەسەندنە دیالێکتییە، واتا گۆڕانکاریی فۆنتیکی (Phonetic) ئەوە دەگەیەنێت کە گۆڕان بەسەرداهاتنی لەسەرەخۆی پیتی (و W) بۆ (ڤ V) وەک لە “ئاو” بۆ “ئاڤ”دا دەبینین. بە پێی چوارچێوە و پێکهاتەزانیی وشە (Morphology) بە گشتی وان و ڤان پاشگرێکە کە بکەری ناوێکە دابین دەکات. ئەم رێسایە لە زمانی کوردی‌دا گونجاوە و دەتوانین چەندین نموونە وشەی لێکدراو، بۆ ئەم رووداوە بێنینەوە. وەکوو نموونە، لە سەرەتادا وشەی “وان”، ئەوە ناوی دەریاچەی “وان”ت وەبیر دێنێتەوە. هەروا کە ئاماژە درا لە کورمانجی ژووری‌دا زۆربەی “و”کان، دەکەنە “ڤ”؛ تەنیا دەریاچەی “وان” نەبێت.

ئەوەی بڵێین کە لە کرمانجیی ژووری‌دا (باکوور)، “ڤان”ی پاشگر لەگەڵ “وان”ی ناوی دەریاچەی وان، یەک ڕەگ و واتایە و ناوی “وان” واتای پیرۆزبوون دەگەیەنێت، یان ڕاستتر بڵێین واتا “خاوەنێکی پیرۆز” و بەم شێوەیە وشەی “وان” لە لای باکورییەکانەوە، ڕەهەندێکی

پیرۆزی هەیە. چونکوو دەریاچەی وان لەژێر چیای ئاراراتی پیرۆز و نزیک چیای جوودیدا هەڵکەوتووە، ئەو شوێنە پیرۆزەی کە دەڵێن یەکەمین گیانەوەران تێیدا هەڵکەوتوون و کەشتیی نووحی پێغەمبەریش هەر لەوێ نیشتەتەوە!؛ (بەپێی تێڕینەوەی هەندێک لە مێژووناسان، ئەوەش واتای ئەمە دەگەیەنێت کە دەریاچەی وان دەبێ پاشماوەی ئەو باران و فەرتەنەی نووح بێ کە هێشتا لەوێ ماوەتەوە!) هە و نهێنیی ئەمەش کە تا ئێستا وان نەکراوە بە ڤان لای باکوورییەکان، ڕەنگە هەر ئەم پیرۆزبوونەی دەریاچەکەیە کە بە دەسەڵاتی خواوەند گوتراوە!. ئەوەی کە زۆرتر شیاوی ڕامانە و ڕەنگە بە پێوەری زمانناسی و لێکۆڵینەوەی مێژوویی سازگار بێ و بکرێت زۆرتر گرنگیی پێ بدرێت، دەتوانێت ئەم چەند وشەی خوارەوە بێ کە لە هەمان "وان" پێکهاتوون:

-مێهرەوان؛ واتا کەسێک کە "مێهر"ی هەیە. کەواتە "مهربان"ی فارسی هەمان میهرەوانی بە ڕەچەڵەک کوردییە. ئامازە: پەرەستنی مهر، دەگەڕێتەوە بۆ ئایینی میترائیسم کە یەکەم ئایینی کوردی بووە.

-مەریوان: وشە یا لێکدراوی زمانیی "مەریوان"، پێکهاتەی دوو وشەی "مێهر" و "وان-بان" بێت کە لە ڕەوتی زەماندا "بان" بە "وان" گۆڕا بێت!. بەم بۆچوون و لێکدانەوە کە هەندێک شرۆڤەی دەکەن، واتای مەریوان یا "مێهربان" بەرچاوتر و ڕوونتر و زۆرتر شیاوی پەسەندی دەنووێنێت، چاودێر و پارێزەری "مێهر"ە. واتا شوێنی چاودێر و پارێزەری مێهرە، کە مەبەست لەو ئایینە پیرۆزە کوردییە و جێگاکەیەتی!.

-پاڵەوان؛ کە پێکهاتووە لە پاڵ+وان، کە بۆ کەسێکی بەهێز دەڵێن بەرگری لە خەڵکی "پاڵ" بکات و خۆی بە خاوەنی پاڵان بزانێت.

-مەلەوان؛ مەلەوان وشەیەکی تەواو کوردییە. لە فەرهەنگی "زانستگای کوردستان"دا، هاتووە: (malavan)، (ناو)، مەڤان، مەلوو، دەریاوان، گەمیەوان؛ واتا ئەو کەسەی کە لەسەر کەشتی کار دەکاتن. لە "فەرهەنگی باشوور"دا، نووسینی ئاکۆ جەلیلیان، چاپی چوارەم، هاتووە: خزمەتکاری کەشتی، ئاڤژەن. لە فەرهەنگی "زنار"دا، نووسینی حەمە کەریم عارف، بۆ ئەم وشە لێکدراوە نووسراوە: کەشتیوان. واتا خودای کەشتی.

-باخەوان؛ وشەی باخەوان لە دوو وشەی باخ+وان پێکهاتووە. باخ ناوە و وانیش پاشگرە. کورمانجییەکەی دەبێتە باخچەڤان، واتە پارێز و خاوەن و بەخێوکاری یەک‌بەیەکی دەی گوڵ و گیاکانی باخ. واتا بەرپرسی گوڵان، هەر ئەو باخەوانەشە کە دەتوانێت هەر کاتێک بیەوێ بە هەر شێوازێک ژیان و هەرچی گیانەوەرانی باخەکەیە، کۆتایی پێ بهێنێت.

ئەمەش تەنیا لە دەسەڵاتی خاوەندا هەیە. میناک: -ئاشەوان؛ واتا خاوەنی ئاش. -قازەوان؛ واتا پارێزەری قازان. هەروەها نچیروان، ژیلوان و سەدان نموونەی‌تر…

نووسینی: زانکۆ یاری
Jun, 2019 12

سەرچاوەکان:

-یەعقووبی، حوسێن، "زمان، وەرگێڕان و پەیوەندی کولتوورەکان"، وەرگێڕانی: ئیسماعیل زارعی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، کۆلێژی پەروەردە، سەران، چاپی یەکەم-هەولێر 2007.
-موکریانی، د. کوردستان، 1977، "سیر تطور زبان کوردی و مجموعه زبان های ایرانی"، چاپی یەکەم، 1394.
-فەرهەنگی "زانستگای کوردستان"، چاپی 1385، سنه.
-فەرهەنگی "باشوور"، نووسینی ئاکۆ جەلیلیان، چاپی چوارەم.
-فەرهەنگی "زنار"، نووسینی حەمە کەریم عارف، 2006، هەولێر.
-فەرهەنگی "کاوە"، لەسەر ئینتەرنێت-بەڕۆژ. (http://farhangumejuikawa.com/kawe/index.php)
-ماڵپەڕی "یاگەی زمانی کوردی"، بەشی ڕێنووس. http://yageyziman.com/Renusi_Kurdi.htm))
-Http://trovamy.altervista.org/ English: Wikitionary, .((available under the CC BY-SA 3.0 license